

Original scientific paper

UDC 338.48:5724

<https://doi.org/10.2298/GSGD2301183S>

Received: February 07, 2023

Corrected: March 09, 2023

Accepted: March 11, 2023

Stevan M. Stanković^{1*}

** University of Belgrade, Faculty of Geography, Belgrade, Serbia*

MAN, SPACE AND TOURISM

Abstract: Modern tourism is based on numerous and diverse, direct, indirect, occasional and permanent, relations of man, society and space, i.e. the environment in which it takes place. Tourism is a pronounced spatial phenomenon. It takes place on land and sea, on almost all continents and in all countries. Where it is organized on the purposeful valorisation of space, tradition and good organization, it is the basis for achieving satisfactory economic and social effects. That is why local, regional, state and world organizations pay special attention to it. By valorising space, tourism, achieving economic effects, contributes to the enrichment of the balance of payments of receptive regions and countries. Tourism can valorise some objects, phenomena and environmental processes, which are not interesting for other activities, which is important for expanding the field of business.

Key words: man, society, tourism, space, environment, valorisation

¹ geofiz40@gmail.com (corresponding author)

Introduction

One of the clearly visible and increasingly recognizable characteristics of modern human society is the increasingly frequent and massive tourist movements from places of permanent residence to tourist places, tourist regions and tourist countries. It is about satisfying recreational, health, interpersonal, cultural and other human needs, as well as the habits and needs of a person for a temporary change of lifestyle, staying outside their domicile, in a tourist place. Tourism, in the sense of tourist initiative and tourist reception, has been covering almost the entire space of our planet for many years and decades. Such a situation is a consequence of the change in the way of life of the population of numerous urban and rural settlements, densely populated and economically developed regions and countries, especially large urban agglomerations and extensive industrial-agrarian regions. Space, that is. the environment is the basis of tourism development, while the economic, social and social effects are its consequences, very important for the employment of a large number of people and the balancing of the trade and payment balance. This stems from the knowledge that tourism is such an activity towards which numerous productions, traffic, trade, intermediary, cultural and other traditional and modern activities are harmonized.

The increase in desires and needs for active rest in open space, i.e. in a healthy or well-protected environment, stems, among other things, from knowledge about the expansion of morbid, over-polluted and overpopulated cities and polluted industrial, mining, traffic centres and regions. In these, needs are created for shorter and longer vacations in areas of original or well-protected environment, i.e. in the area of emphasized stimulating and sanotogenic features of water, climate, relief, flora and fauna, well-presented museum, gallery, archaeological, monumental, traditional and contemporary ethnographic values, hospitable population and appropriate receptive base. The increase in the number of domestic and foreign tourists in many regions and countries leads to increasingly pronounced pressure on the existing space, i.e. environment and cultural heritage in it. In many places, and occasionally, multiple negative effects are manifested. As space is characterized by a high degree of variability and heterogeneity, as a consequence of various earthly and cosmic phenomena and processes, changes in ecological relations occur. This is especially indicated by findings about the disappearance or reduction of some plant and animal species, changes in habitat and narrowing of the area, i.e. numerous changes in biotopes and biocenoses, the expansion of deserts, increasingly frequent floods and droughts, as well as natural disasters, which is counterproductive to tourism.

Tourism as an indicator of development

The general, as well as the tourist burden on the living space is increasing, and its quality, in many tourist places, regions and countries, is decreasing. Such a situation manifests itself as a negative factor in the economy based on tourism. Since, regardless of the great power of modern society and ever more powerful techniques and technology, it is almost impossible to expand space, the right solutions must be sought in the development of tourism according to space and man. The appreciation of local and regional, traditional and modern, purposefully dimensioned and long-term planned development of seasonal, off-season and year-round tourism is significant. It is known that there is not enough quality living and tourist space at the local, regional, state and general national level. The space is not everyone's and no one's, it is not only for certain economic activities, certain groups of

users, nor only for the current generations. Therefore, it must be approached constructively, scientifically based and practically feasible in order to preserve and improve quality. One gets the impression that tourists have conquered almost all parts of our planet, which is why science and operations have a wide field of research into a number of phenomena, processes and events. It primarily refers to the complexity of the relationship between tourism and space as its framework (Stanković and Pavlović, 2006).

The development of tourism on the vast expanses of our planet, regardless of their surface area, diversity and complexity, should be such that it enables harmonious relationships, events and objects in space. "But harmony can only exist where there is equality and where society, the economy, the human environment and the state complement each other in the best way; where the economy is once again embedded in social relations, and not the other way around, where, therefore, the economy is again at the service of man and society; where the maintenance of unspoiled nature is an obligatory duty, and whoever offends against it is punished as severely as any other villain who destroys life; where, finally, the state must take care of favourable assumptions and framework conditions, without which there can be no new harmony. It means generally more decentralization than concentration of the economy; again more battles than breakthroughs in social and human values; again more looking at the depletion of natural resources instead of exploitation. Again, more federalism than centralism in state politics. However, the system will not change and adjust itself in this sense" (Krippendorf, 1986). Man, as the initiator of everything in life, therefore also in tourism, and the society to which he belongs, are the bearers of numerous activities, especially economic and social activities within the framework of economy and tourism. That is why real and timely actions must be taken, one must think more timely, more creatively and more effectively, because without a healthy environment and space of proven natural and anthropogenic tourist values, there are no real social and economic effects of tourism activities.

Fig. 1. The shores of Lake Palić, horticulture in the function of tourism

In the increasingly extensive and diverse literature in the domain of tourism initiative and tourism reception, i.e. about places and spaces in which the need for tourism is formed (urban settlements, industrial centres and regions, mining basins), and spaces in which it is resolved (spas, mountain and seaside places, hunting grounds, archaeological sites, monument complexes, sites of tourist manifestations, rural settlements), numerous examples of good and bad tourism valorisation of the area were presented. It is established that tourism is a kind of indicator of the economic, social and cultural level and living standard of the population, as well as people's habits and needs for touristic movements. From this comes the conclusion that modern tourism is an activity with a high degree of multiplication, because it penetrates into several spheres of man, human and general social community, regardless of whether it is an initiative or a receptive one (Čomić, 1988). Since tourism is particularly important for numerous centres, regions and countries, it is directly and indirectly treated in the arrangement, furnishing and valorisation of space, legislation, spatial planning, social planning, health, social policy, traffic, passport and customs affairs, environmental protection and cultural heritage, training and employment of personnel, investment in the renovation of existing and construction of new facilities, etc. (Stanković, 2016).

Contaminated and healthy spaces

In the process of studying the development of tourism, especially in terms of the formation of tourist needs, science has defined two types of space - morbid and sanatorogenic. As a rule, tourism needs, especially recreational, health and excursion needs, are formed in the area of endangered basic living conditions, water, climate and vegetation. They are solved in the area of original or well-preserved and protected nature and cultural heritage in it. The conclusion can be drawn from this, that the greater the differences between morbid and healthy areas, the more mass and frequent the tourist movements. Of course, for the overall development of the economy and the improvement of living conditions, regardless of tourism, the differences between the first and second areas should not be increased, but the environment should be protected and improved always, everywhere and in the best possible way. Tourism and the protection of space must be treated, not partially and occasionally, but uniquely, complementary and in the long term, because the development of one category at the expense of the other leads to the deepening of disharmony and the disruption of basic, established for centuries, biotic and abiotic, ecological relations and processes.

More and more space is needed for modern, increasingly mass, domestic and foreign, wide-ranging tourism. Appropriate natural and anthropogenic values, with emphasized attributes of attractiveness, are important for resolving tourist needs. Natural and anthropogenic tourist values exist independently of tourism, but they gain real importance through tourism valorisation, because in this way the field of human and social activities is expanded. Tourism needs space of special quality and quantity. This means that it cannot be developed everywhere and always. "Quality space and the surroundings of tourist areas form an integral part of the sale of tourist services, despite the fact that they are not the property of a single economic organization, but belong to society as a whole. From this comes the obligation that the tourism industry, in its own interest and for the sake of compensating the society for the benefit it has from the sale of space, undertakes everything to preserve the basic qualities of the space and the environment and that the tourism development fits into the environment in the best possible way" (Gašparević, 1977).

For several decades, in our country and in the world, especially in economically developed regions and countries, tourism has been recognized as a variable and long-lasting social, cultural and economically significant activity. More and more often, at the local, regional, interregional, national and international level, the conditions for the development of tourism are studied and an area rich in natural and created values that have one or more attributes of tourist attraction is appropriately valorised. Natural and created (anthropogenic) values make the space specific. Where it is distinguished by its original or well-protected nature and unique archaeological sites, monuments and memorial complexes, appropriate tourist traffic takes place and smaller or larger economic, social and social effects are achieved. In this sense, numerous actions, projects, recommendations and suggestions of national and international institutions in the field of tourism, environmental protection, travel, vacation, health, sports, cultural events and presentations, local and regional traditional and contemporary, ethnological and gastronomic specificities are particularly significant.

Dealing with contemporary tourism, the German sociologist Jost Krippendorf, among other things, advocates a new understanding of tourism, the use of free time and travel. He is against the uniformity of the tourist offer, because he understands that the area is very diverse, traditional culture is specific, domestic and local more important than terrestrial and uniform. He concludes that "It would be good if people from tourist destinations showed more measured self-awareness and gave tourists access to the richness of their cultures." Many reasons speak for such a policy. There are also better market opportunities. The theory teaches that on the tourist market, those products that cannot be replaced by others, that have a unique sales offer, and stand out from others, are particularly successful. In the international tourism business, where everything is similar to each other, this is, as far as possible, necessary. And not to mention that the greater part of the economic benefit remains in the tourist area, if what exists there can be used, a place where everything is mostly imported" (Krippendorf, 1986).

Some characteristics of the space

The space of our planet is characterized by numerous specificities that determine the basis of human life and its comprehensive activity. It is the subject of the study of numerous scientific disciplines for operational purposes in terms of purposeful use of the existing potentials of water and land surfaces, which permeate in different ways. Two-thirds of the Earth is covered by oceans and seas, i.e. larger and smaller water expanses. With its surface, volume, physical and chemical characteristics, it determines a series of life peculiarities of the land, which makes up one third of the surface of our planet, which is more densely and sparsely populated and specific for a series of peculiarities. Science has come to know numerous peculiarities of the water and land expanses of the Earth and rationally uses the same seas in different ways. This also means for the needs of modern domestic and foreign tourism, which is a distinctly spatial phenomenon.

From a general, spatial planning and tourist aspect, space is multidimensional. It has longitude, latitude, area, relative height, absolute height, volume, past, present and future. Geographically, it manifests itself as oceanic, marine, coastal, island, lake, pre-lake, river, etc. It manifests itself as valley and basin, gorge and canyon, submountain and mountain, tectonic, volcanic, aeolian, fluvial and abrasion. It is mostly surface, but it is underground, as in the caves and pits of the karst terrain. It is sunny and sunny, especially in the

mountains, which is important for the construction of accommodation facilities (sunny exposure) and winter sports grounds (sunny exposure). It is recognized by its river basins, but also lakes, ponds, swamps and the appearance of numerous and diverse springs, of which those with mineral, thermal and thermo-mineral water form the basis of health spa and recreational spa tourism. It is meadow, pasture, but also desert, steppe, savanna, as well as forest, with several types and species of trees and stands. The microclimate is also very diverse, which is of interest for modern tourism, because the climate is stimulating and sedative and has an appropriate tourist value, which is expressed through climatotherapy. The climate is defined as tropical or equatorial, subtropical, temperate, subpolar and polar, coastal and continental, with the knowledge that tourists have reached the area of all the listed climate categories. The space of our planet has significant humid (wet) and arid (dry) landscape units. It is also about ecumenism, subecumenism and anecumenism, i.e. permanent, temporary and uninhabited area. Significant areas of the area are made up of rural (agrarian, rural) and urban (city) settlements, and in connection with that are agricultural, mining, industrial, traffic, and tourist complexes.

The processes in space and time of our planet are natural and social. They are manifested spontaneously and organized. They can be immediate, occasional, periodic and permanent, short-term and long-term, uncontrolled and controlled, creative and destructive, historical and contemporary, known and unknown, predictable and unpredictable, unidirectional and multidirectional, easier and harder to solve. The living environment is characterized by the complexity of the connections of numerous elements, the dynamism resulting from the general movement of natural phenomena and man in them, the easier and more difficult predictability of existing processes and changes in the development of living systems and their relations with non-living nature, the hierarchy that is established over time, as well as uneven relations in space and time, but also conflicting relations in the case of a large number of interested parties in the same space. They are imposed as zonal and azonal, local, regional, interregional and terrestrial. Space is defined by numerous direct, indirect and feedback links, both within smaller units, and in relation to man and overall human activity, in which tourism, as a consumer of space, has a number of specificities. The most prominent is that, like some other activities, it is not a permanent consumer of space. Of significance are numerous elements and examples of joining and permeating, joining, separating and isolating in space, as well as its peculiarities of contact, transit, spreading of phenomena and processes from the centre to the periphery and contraction from the periphery to the centre. In addition to all that, numerous migrations of the living world in space have not yet been fully studied and explained, which makes the Earth's environment specific, unique, unique in the cosmos known to mankind (Jovanović, 2020).

Diversity of living conditions

Particularly interesting are the views on the variety of living conditions in the area, which are very variable. Constant actions and reactions take place in the space, many of which are slow, difficult to perceive, but constant. At the same time, the living habitat, or biotope, with its immediate environment, forms a whole of a higher order, i.e. biocenosis or living community. It is about an organized natural system, which is based on relationships and processes established over a long period of time. It is a dynamic category that depends on biotic and abiotic factors, i.e. the complexity of the relationship between living and non-living nature in space, where only green plants create organic matter from inorganic matter,

which is the basis of nutrition for the living world of our planet. In this connection, the ecosystem is the highest synthesis in ecology. "The biosphere represents the most complete ecological reality on Earth and includes the entire living world of our planet and the space inhabited by it. The biosphere, made up of an endless mosaic of ecosystems, represents a giant entity in which the unity of living and non-living nature is fully realized" (Stanković, 1933). The fact that man is not passive in relation to nature, from which he takes everything he needs for work and life, is important. This means that it is a very important factor of active action on the immediate and indirect environment, on space, and in connection with that, bears the greatest responsibility for its protection and valorisation.

Fig. 2. The monastery complex of Mileševa is protected by law

Protection and modern valorisation of space, both for general needs and for modern tourism, are very complex and demanding activities. It is necessary to direct scientific researches towards operational ones and thus confirm them in all their justification and effectiveness. "In the reality of life, space is represented as a territorial unit of a state, country, province, area, section, special area, region and commune." It is an energy capture into what is considered infinite, and which cannot be accurately represented as such. The problem for us is as follows: how to enable the most expedient, conscious and safe navigation in all types of spatial entities and units, and that in an extremely reckless manner, characteristic of the man of the 20th century. The purpose is: deliberate performance of various human activities in them. In those limited spatial frameworks, there is an all-round distribution of all particles of living and non-living matter, but in a way that is observable and subject to control. Such getting into problems leads to various spiritual events. Along with space, time plays its specific and decisive role in every human action. Therefore, time is inseparable from space" (Dobrović, 2017).

Activity of global significance

There are few activities in the world that, between the two world wars, and especially after the Second World War, developed as quickly as domestic and foreign tourism and expanded spatially to incomprehensible limits. Statistical data, which refer to the world level, show that the number of tourists between 1950 and 1960 increased at an annual rate of 10.9%, and between 1961 and 1965 at a rate of 10.2%. In the period between 1965 and 1970, the percentage of annual growth in the number of tourists was 6.5 and until 1980 it varied between 5.5 and 5.4, which was a confirmation of the stable operation of the tourist reception.

In the period from 1980 to 2008, the growth trend of tourist traffic in the world was 3.0% to 3.5%. After that, until 2002, it stabilized at 4% annual growth, which was interrupted by the corona pandemic. Tourist traffic in the world in 2020 was 74% lower than in 2019, when there were more than 1,500 million tourists. As a result, the tourism receipts lost 1,300 billion dollars. Time has shown that tourism participates with 6% in the value of the world source of goods, 30% in the value of services and reaches 15% of the national product. Today, several billion people participate in modern domestic and international tourism, giving special characteristics to the tourist initiative, traffic and tourist reception. Data from the World Tourism Organization clearly confirm the importance of tourism, but also its great dependence on unpredictable events, especially pandemics and wars.

Tab. 1. Number of foreign tourists in millions

Year	Number of tourists	Year	Number of tourists
1970	166	1995	534
1975	222	2000	661
1980	284	2005	808
1985	238	2010	937
1990	456	2015	1,200

The situation in Serbia in some indicators of tourism development deviates from the world, which is a consequence of a series of social, political and economic events and changes. As a component of the former Yugoslavia, it clearly lagged behind the coastal republics in building a receptive material base for tourism and transport infrastructure. The situation is changing for the better after independence and a new approach to the overall economy, in terms of foreign capital investment in several important economic sectors, as well as in the construction of roads and the privatization of a number of facilities of importance for tourism (Stanković i Gajić, 2019).

Tab. 2. Tourists and nights in Serbia

Year	Domestic		Foreign	
	Tourists	Nights	Tourists	Nights
1955	988,000	2,805,000	60,000	175,000
1965	2,147,000	6,844,000	477,000	1,303,000
1970	2,636,000	6,540,000	687,000	1,136,000
1975	3,179,000	8,586,000	842,000	1,381,000
1980	3,460,000	10,562,000	868,000	1,468,000
1985	3,899,000	12,424,000	847,000	1,473,000
1990	3,060,000	10,202,000	881,000	1,468,000
1995	2,228,000	7,481,000	204,000	644,000
2000	2,003,000	7,265,000	165,398	430,665
2005	1,536,000	5,507,000	452,679	991,748
2010	1,317,916	4,961,359	682,681	1,452,156
2015	1,304,944	4,242,179	1,132,221	2,409,680
2020	1,374,310	4,936,732	445,711	1,264,558

Over time, from the aspect of modern life, especially from the aspect of tourism, initiative and receptive tourist areas, places, regions and entire rural units stand out. Looking at the current situation, not counting the years of the corona pandemic, one gets the impression that domestic and foreign tourists have conquered almost all parts of the Earth and in many of them caused numerous, until recently unknown, phenomena, processes and events. Tourism operatives develop faster than science, which follows modern changes and brings expedient, scientifically based and application-feasible solutions, the development of tourism on a human scale, with no, or minimal, harmful consequences for the environment. Once threatened elements of the environment, important for tourism, it is difficult to restore them to their original state, which means that the framework of tourist movements in the case of an inadequate relationship between man and society towards the space is narrowed, to the point of exclusion. If there is not enough original and adequately protected and improved space, the scope of tourist movements is narrowed, there is no expanded reproduction or greater inflow of income from tourism in the trade and balance of payments of the tourist place, tourist region and tourist country (Stanković, 2003).

Tourism as a catalyst of space

The development of domestic and foreign tourism, in our country and in the world, is influenced in a special way by numerous and increasingly complex relationships and processes in the environment, i.e. between its morbid and sanogenic spaces. It is clear that the recreational and health needs of people are formed in the places of permanent residence and work, especially in large cities and mining-industrial regions. If the differences between the morbid and free parts of the space are greater, the more intense the tourist movements are. Such needs are resolved in areas of sanogenic features, ie, on lakes, rivers, seas, mountains, national parks, spa and climate centres with a stimulating and sedative climate.

It seems that the conclusion can be made that if the differences between the mentioned parts of the environment are greater, the more frequent and massive the tourist movements are, provided that the population has enough material resources, needs and habits to participate in tourist movements. Of course, for the further development of tourism, it is not necessary to increase the diversity of life and conditions between polluted and sanogenic areas, but they should be improved as a whole, everywhere and always, as long as excessive, unorganized and uncontrolled tourist traffic can be a negation of itself. There are examples of such a situation in our country and in the world, especially when it comes to the local environment, habitat and area, tradition, weather and tourist demand, inappropriate and dysfunctional construction of receptive capacities, especially hotels and tourist settlements (Stanković, 2003).

Modern tourism represents a kind of link between rural, urban and industrial-mining centres and localities, regions and countries with original or well-protected environment. With numerous features, tourism manifests itself as a kind of catalyst of space and contributes to the establishment, development and maintenance of the complementarity of two different states of living and non-living nature in space. For the needs of tourism, not only legally protected landscape units in the sense of reserves, natural and national parks, with rarities, endemics and relict species of the living world, but also unique monuments and memorial complexes, which are non-replicable and non-transferable, are sufficient. Tourism covers much more space, because it has been manifested for several decades as a general earthly phenomenon and an activity of importance for initiative and receptivity.

"Unlike other activities, tourism does not require space only in the classic sense, as a base for work and production, but tourism requires quality, preserved and attractive space. Many problems of tourism development in a large number of countries in the world are hidden in this statement. The question is often asked how to use the quality space (that is, the attractive environment) that certain countries have, especially when it is known that there is relatively little such space, and that other activities simultaneously claim such quality space. Harmonizing the development of tourism and other activities in such an area is one of the basic tasks of realizing the concept of sustainable development as a paradigm of the material and social development of humanity in the 21st century" (Jovičić, 2020).

Fig. 3. The Diamond Hill facility in Divčibare

Tourism is a large and peculiar consumer of space, but unlike some other activities, it is not a permanent consumer of the environment, nor more importantly, in the sense of being more harmful, it changes its basic, established over time, characteristics and boundaries of habitats, areas and biocenoses, i.e. ecological relations and processes. In addition, where it is based on good ecological foundations, it is not oversized and sufficiently complementary to the capacities of the space and tradition, it contributes to the improvement of the environment. The touristic needs of the urban and rural population are formed in the places of permanent residence and resolved on tourist trips, in tourist centres, regions and countries. Recreational, health, educational, educational, interpersonal, and other tourist needs are formed independently of the existence of natural and anthropogenic tourist values in the respective regional units, but they cannot be solved without them. Such features of conditionality (complementarity) of space and tourism are of great importance for centres, regions and countries of tourism initiatives and tourist receptiveness, and equally for domestic and foreign, seasonal and year-round tourism. The same occurs in the sphere of

material consumption, as a consequence of occasional and temporary departure from the place of permanent residence and work to tourist places, regions and countries.

A healthy environment, i.e. quality space of tourist centres, regions and countries, is multifold important for the formation and placement of tourist and hospitality services, regardless of whether they belong to the private or state sector. At the same time, there is a need for the obligation of the tourist reception to protect and improve the space, as well as to invest a part of the income generated from tourism in the protection, arrangement and improvement of living and non-living nature, based on the peculiarities of which it manages. In all of this, the construction of accommodation and infrastructure facilities in places, regions and countries of tourist offer is of particular importance, which must be harmonized with tradition, local materials, the natural environment, demand on the tourist market, types of tourism and the time of seasonal and year-round business. Oversized objects that are not adapted to time and space represent a negation of themselves. There are examples of this in the world and in our country.

As a result of a temporary change of residence, i.e. departure from the domicile to a tourist place, tourist region or tourist country, tourism manifests itself as a part of material consumption, which makes it significant from the aspect of tourist reception, especially in the sphere of foreign tourism, i.e. foreign exchange business. In this sense, there are authors who clearly indicate that a high-quality, original or purposefully protected, improved and presented space to tourists is an integral part of the presentation and sale of tourist-hospitality and transport services and contributes to the improvement of the trade and balance of payments of a tourist place, region and country. "From this comes the obligation that the tourism industry, in its own interest and for the sake of it, compensates the society for the benefit it has from the sale of space, undertakes everything to preserve the basic qualities of the space and the environment, and to fit the tourism development into the environment in the best possible way" (Gašparević, 1977). This is significant for the territorial expansion of tourism, the volume of tourist traffic, the enrichment of the content of a tourist stay, its extension in a certain place, the formation of service prices, etc. Contemporary receptive tourism achieves adequate income by valorising simplicity, that is, individual or all of its elements. In this sense, it must be treated as part of the material resources for the protection of the area, because it represents a touristic value only if it is original, well protected, arranged and adapted to the touristic demand. As space is not only the basis of the development of tourism, but of the entire economic activity, and even more the basis of improving the quality of life of the resident population and tourists, it must be comprehensively scientifically analysed, protected and presented. Tourism is a complex and layered activity that valorises some objects and elements of the living environment (caves, sandy beaches, sunsets, waterfalls, mountain peaks, prominent viewpoints, wetlands, snow cover, mountain air, mirages) that are not of interest to many other activities. In this way, tourism expands the spatial basis of business and job creation, which is important not only for the local receptive environment, but also much more widely.

Active protection of space

The nature of our planet is not in everything, everywhere and completely adapted to all the vital needs of man and human society. Man is not the only living phenomenon on Earth, but during evolution, he achieved a priority position and a kind of right to dispose of space, to use it and to adapt it to his life needs, which include tourists. Nature, i.e. environments

and human populations form the basis of the spatial system of our planet. It has a primary and stimulating effect, the conditioning and development of numerous human activities, which, on this occasion, include the resolution of overall tourist needs. Actions for the protection and valorisation of space, regardless of its basic purpose, in our country and in the world are numerous and diverse. A word about a global problem that is treated at multiple levels, starting from the local to the world. The protection of space and the development of tourism are not a matter of individuals and specialized social, state and economic organizations. The entire social community must be involved in the protection, arrangement and improvement of the living space. An originally preserved and adequately protected and presented space is the basis for improving the quality of life, and thus the volume of domestic and foreign tourist traffic.

Fig. 4. Legally protected Zasavica, the centre of eco-tourism

Over time, it became clear that the protection, arrangement and improvement of the living space must be approached from the basis of the concept of active protection, because it gives good results. It is complementary with the postulates about water as the most widespread matter on Earth, which is the basis of life. Active environmental protection fully agrees with the concept of integral space protection, which has been developing scientifically and applied since the middle of the last century, on the initiative and with the support of important world institutions. It is about the importance of preserving and improving the environment of our planet as a whole, i.e. on solving existing global problems and establishing the right ecological balance in space, and on the basis of the legality of the functioning of water and terrestrial ecosystems, i.e. of all spheres of our planet, i.e. climate, hydrography, relief, flora and fauna, with a series of relationships and connections with inanimate nature, human activity and the importance of created values. Acknowledging that, in scientific and applied research and operations, applying the principles of the concept of active

environmental protection means broadly encompassing problems, solving them in a complex manner, incorporating them into appropriate legislation, research procedures and the quality of work in the field, but also in tourism, education, upbringing and everyday behaviour of man and society (Krstić, 1982).

The scientific principles of the concept of active protection of space, and applied activities in the field, enable the permanent preservation of the originality of the environment, which is of particular importance for the touristic valorisation and presentation of existing natural and anthropogenic values. Broad in its coverage of phenomena, processes and problems, the concept of active environmental protection must be complementary to legislation from the domain of modern ecology, spatial planning, water management, but also education. For practical purposes, some elements of the environment are often treated individually, which is not in complete agreement with the unity of living and non-living nature, i.e. environment, which has its own rhythms of development, evolutionary flows, corresponding cycles, potential correlative relations between corresponding phenomena, time and events, processes and elements. It is inadmissible, both scientifically and applied, to treat and capture individual elements of the environment, to such an extent, and on such a scale, that the ecological balance of habitats, areas and biocenoses is disturbed and cause unknown, unwanted chain reactions, i.e. negative phenomena and processes (Perišić D. 1985).

The modern protection of space and the development of tourism in it should not be treated and understood as the matter and interest of only individuals and specialized social, professional and state institutions, because the fact that these tasks require the involvement of the entire social community is clearly imposed. This applies both to general actions for the protection of the area, as well as for the needs of tourism, and to the protection of the same from oversized tourist traffic that is not adapted to the space and time. Protected and properly valorised space is the basis of the real quality of life of the resident population and the basis of forming a purposeful offer for the increasingly numerous and diverse demands of tourists. In addition to all that, the real tourist capacities of a certain area must be pointed out, in order to avoid saturation, which is caused by the overabundance of tourists, which is not in sync with the weather and the basic ecological, i.e. by the real capacity of the corresponding regional units, regardless of whether they are protected by law or not. In particular, always and everywhere, the ecological valence must be respected, i.e. a condition on the ground that does not disturb the basic conditions for the survival of living and non-living nature of interest to tourism and the progress of society in general.

The protection of space, both for general social needs and for increasingly massive and diverse domestic and foreign tourism, cannot be reduced to the protection and valorisation of individual natural elements, buildings and landscape units. The space needs to be protected and valorised as a whole, commensurate with its basic features and qualities. Tourism clearly affects the dispersion of the movement of people from their domicile to tourist attractive places, and that is all the more extensive and frequent, if the tourist offer is richer, and the area is original, well protected, improved, properly equipped and dimensioned for tourism. If individual regional units and facilities in them cannot solve numerous tourist needs, it is necessary to bring them in an adequate way in a complementary way with the tourist demand. It is quite certain that all areas protected by law are not able to satisfy the growing tourist demand. Tourism must valorise more spacious units, which, although they do not have the status of legal protection, must be of a high ecological standard.

Tourists are always looking for more space, looking for new spaces and thereby expanding the base of the economy of the reception (Stanković, 2022).

Applied actions for the protection of the area for the needs of the resident population and tourists should not be reduced to the conservation of natural and monumental complexes, famous places, relict and endemic plant and animal species, as well as non-reproducible and non-transferable anthropogenic creations with attributes of tourist attraction. The protection, arrangement and improvement of space, both for general social and economic needs, as well as for domestic and foreign tourism, must be so scientifically based and applicable that they optimally serve the overall vital needs of man and society, the local and wider community, the country as a whole and not only for current generations and current needs, but also for the future. At the same time, it is not desirable to cause major changes in centuries-old processes, i.e. change the space to such an extent that the original state is not recognized.

Spatial planning for the needs of tourism should be conceptualized and carried out in accordance with modern scientific knowledge, techniques, technologies and work methods. Spatial planning must be in accordance with natural laws, ecological relations, ecological valence and tradition, with the application of scientifically confirmed and verified truths and justified applied actions on the ground. It seems that the modern privatization of space, along with the conversion of areas, for example, from agricultural to construction, causes a series of unwanted consequences for the environment. "In the interest of tourism, the privatization of space indicates a form of dominance and hierarchization. The way to valorise space is simply the bare reality of society, a reality before which documents, declarations, laws, etc. give way" (Pavić, 1979). There are examples of the above in our country and the world and, of course, they do not benefit society or tourism.

Nature, as the framework of life, and thus of comprehensive tourist movements, can exist by itself, but it is not isolated. With rural and urban space, it forms a unique whole, with numerous diversities, complementarities and elements of evolution. Since tourism is a kind of catalyst between places of permanent residence and tourist places and regions, it clearly indicates the inextricability, number and conditioning of direct, indirect and return, momentary, occasional and permanent connections in space. It is undeniable that the relations between man and human society and the space he inhabits are natural and social. They belong to the domain of multidisciplinary and interdisciplinary scientific research and corresponding applicable actions in the field. In this regard, it is necessary to regularly monitor the situation and improve research methods, using modern science, techniques and technological procedures. "The problem of regulating the relationship in the human-environment system, which concretely means scientifically based, practically feasible, rational and optimal, at the same time socially purposeful regulation of the relationship between man, society, human activities and nature - represents, first of all, a historically derived category, so , a phenomenon conditioned by the development of human society and the enormous scope of human action on the surrounding nature" (Radovanović, 1997).

Scientific findings, that the use of space is a significant indicator of social relations and legislative activity, are for special appreciation. This, among other things, indicates that, always and everywhere, it is necessary to avoid, abstract, and reduce to the smallest possible extent, the inadequate protection and valorisation of space, as well as the change of its basic purpose. The fact is that the conflicting relations of several interested individuals, institutions and organizations for the same location or wider space lead to an irrational attitude

towards the environment, use and harm, which often cannot be seen immediately. Through comparative and comprehensive analyses of economic and social effects, it is necessary to find the right solutions about the use of space and its valorisation, whereby advantages must be given to priority and space-appropriate activities. When it comes to the development of tourism, an area with appropriate tourist values and attributes of attraction must not be treated as a commodity in the classical economic sense, i.e. goods - money. The value of a series of natural tourist values cannot be expressed in money, because no appropriate work has been invested in them. Much of this also applies to anthropogenic tourism values, which often cannot be expressed through money and the market. Of interest is the fact that, both in the world and in the country, the processes of urbanization and globalization are highly emphasized, which, in addition to a number of positive effects, also cause numerous negative effects. Many of these directly and indirectly affect the state and further development of domestic and foreign tourism.

Fig. 5. The archaeological site of Felix Romuliana, unique of its kind in Serbia

Contemporary protection of space, for the development of domestic and foreign tourism, should not be understood as a process of restrictive importance, which occasionally and consequently follows the development of tourism and overall human activity. The protection, preservation and improvement of space must represent a special type and method of spatial, social and economic planning, as a basis that precedes development. On this basis, favourable conditions are created for profitable business based on the placement of tourist goods and services. Of course, the protection and valorisation of space for the needs of tourism is not extremely contrasting and different from the protection for the general needs of the economy and society. The specificity is only that, unlike mining, industry, agriculture and some other activities, which can survive despite certain environmental pollution, tourism is looking for a well-preserved and properly protected area.

Scientific and operational research, i.e. the application of the concept of active environmental protection, from branch, narrow and integral, broader aspects, needs to be reconciled with the existing social, political and economic reality. Such an approach to the problem requires analytically and critically adopting imported theories and understandings, abstracting their ideological bases and intentions. Regardless of the fact that in spatial planning and environmental regulation there are postulates that have long been respected and accepted in many areas, the fact is that every action for the protection and regulation of space is full of specificities arising from the geographical position, past, tradition, contemporary organization of society and its plans for general progress.

Conflicts of Interest: The author declares no conflict of interest.

Publisher's Note: Serbian Geographical Society stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

© 2023 Serbian Geographical Society, Belgrade, Serbia.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Serbia.

References

- Gašparević, F. (1977). *Prostorno uređenje, zaštita prirode i turizam*. Viša turistička škola, Beograd.
- Dobrović, N. (2017). *Osnovi potencijalnog prostornog planiranja*. Asocijacija prostornih planera Srbije.
- Jovanović, V. (2020). *Turizam i prostor*. Univerzitet Singidunum.
- Jovičić, D. (2020). *Turizam i zaštita životne sredine*. Geografski Fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Kripendorf, J. (1986). *Putujuće čovječanstvo. Za novo poimanje slobodnog vremena i putovanja*. Zavod za istraživanje turizma, Zagreb.
- Krstić, B. (1982). *Čovjek i prostor*. Svijetlost.
- Pavić, R. (1979). Politički i prostorni aspekti ekološke krize. *Geografika Slovenica*, 9.
- Perišić, D. (1985). *O prostornom planiranju*. Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.
- Radovanović, M. (1977). *O sistemu čovek – životna sredina*. Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.
- Stanković, S. (1933). *Okvir života*. Kolarčev narodni univerzitet, Beograd.
- Stanković, M. S. (1987). Čovek i aktivna zaštita životne sredine. *Geografika Slovenika*, 18.
- Stanković, M. S. (2003). *Turizam i zaštita prirode. Turizam, zaštita i valorizacija*. Srpsko geografsko društvo.
- Stanković, M. S., and Pavlović, S. (2006). Turizam kao potrošač prostora. *Zbornik radova Ruralni razvoj i zaštita životne sredine*.
- Stanković, M. S. (2016). Teorijske osnove turističke valorizacije. *Zbornik radova Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, LXIV.
- Stanković, M. S., i Gajić, M. (2019). *Turistička geografija Srbije*. Geografski Fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Stanković, M. S. (2022). Elementi i faktori turističke valorizacije prostora. *Zbornik radova Turizam u savremenom evropskom i evroazijskom prostoru*.

Оригинални научни рад

UDC 338.48:5724
<https://doi.org/10.2298/GSGD2301183S>

Примљено: 07. фебруара 2023.

Исправљено: 09. марта 2023.

Прихваћено: 11. марта 2023.

Стеван М. Станковић^{1*}

** Универзитет у Београду, Географски факултет, Београд, Србија*

ЧОВЕК, ПРОСТОР И ТУРИЗАМ

Апстракт: Савремени туризам почива на бројним и разноврсним, директним, индиректним, повременим и трајним, односима човека, друштва и простора, тј. животне средине у којој се одвија. Туризам је наглашена просторна појава. Одвија се на копну и мору, готово на свим континентима и у свим земљама. Тамо где је организован на сврсисходној валоризацији простора, традицији и доброј организацији, основа је остваривања задовољавајућих економских, социјалних и друштвених ефеката. Због тога му локалне, регионалне, државне и светске организације посвећују посебну пажњу. Валоризацијом простора, туризам остваривањем економских ефеката, доприноси обогаћивању платног биланса рецептивних туристичких земаља. Туризам може валоризовати неке објекте, појаве и процесе животне средине, који нису интересантни за друге делатности, што је од значаја за проширивање поља привређивања.

Кључне речи: човек, друштво, туризам, простор, животна средина, валоризација

¹ geofiz40@gmail.com (аутор за кореспонденцију)

Увод

Једна од јасно видљивих и све препознатљивијих карактеристика савременог људског друштва су све учесталија и масовнија туристичка кретања из места сталног пребивалишта у туристичка места, туристичке регије и туристичке земље. Реч је о задовољавању рекреативних, здравствених, интерперсоналих, културних и других људских потреба, као и о навикама и потребама човека за привременом променом начина живота, боравком изван домицила, у туристичком месту. Туризмом, у смислу туристичке иницијативе и туристичке рецептиве, већ више година и деценија, захваћен је готово сав простор наше планете. Такво стање последица је промена начина живота становништва бројних градских и сеоских насеља, густо насељених и привредно развијених регија и земаља, посебно великих градских агломерација и пространих индустријско-аграрних регија. Простор, тј. животна средина, је основа развоја туризма, док су економски, социјални и друштвени ефекти његова последица, веома значајна за запошљавање великог броја људи и уравнотежење трговинског и платног биланса. Ово проистиче из сазнања да је туризам таква делатност ка којој се усаглашавају бројне производне, саобраћајне, трговинске, посредничке, културне и друге традиционалне и савремене делатности.

Пораст жеља и потреба за активним одмором на отвореном простору, тј. у здравој или добро заштићеној животној средини, проистиче, поред осталог, и из сазнања о проширењу морбидних, презагађених и пренасељених градова и загађених индустријских, рударских, саобраћајних центара и регија. У овима се стварају потребе за краћим и джим одмором на просторима изворне или добро заштићене животне средине, тј. у простору наглашених стимулативних и санатогених особности воде, климе, рељефа, биљног и животињског света, добро презентованих музејских, галеријских, археолошких, споменичких, традиционалних и савремених етнографских вредности, гостољубивог становништва и одговарајуће рецептивне базе. Пораст броја домаћих и страних туриста у многим регијама и земљама, доводи до све наглашенијег притиска на постојећи простор, тј. животну средину и културно наслеђе у њој. На више места, и повремено, испољавају се вишеструки негативни ефекти. Како се простор одликује великим степеном варијабилности и хетерогености, као последица различитих земаљских и космичких појава и процеса, долази до промена еколошких односа. На то посебно указују сазнања о нестанку, или смањењу, неких биљних и животињских врста, променама станишта и сужавању ареала, тј. бројних промена биотопа и биоценоза, ширењу пустиња, све учесталијим поплавама и сушама, као елементарним непогодама, што је контрапродуктивно туризму.

Туризам као показатељ развоја

Општа, као и туристичка оптерећеност животног простора је све већа, а његов квалитет, у многим туристичким местима, регијама и земљама је све мањи. Такво стање се испољава као негативан фактор привређивања по основу туризма. Како је, без обзира на велику моћ савременог друштва и све моћније технике и технологије, простор готово немогуће ширити, права решења се морају тражити у развоју туризма по мери простора и човека. Значајно је уважавање локалног и регионалног, традиционалног и савременог, сврсисходно димензионираног и на дужи рок планираног развоја сезонског, вансезонског и целогодишњег туризма. Познато је да квалитетног животног и туристичког простора на локалном, регионалном, државном и опште земаљском нивоу, нема довољно. Простор није свачији и ничи-

ји, није само за поједине привредне делатности, поједине групе корисника, нити само за садашње генерације. Због тога му се мора приступати конструктивно, научно основано и практично изводљиво у циљу очувања и побољшања квалитета. Стиче се утисак да су туристи освојили готово све делове наше планете, због чега наука и оператива има широко поље истраживања низа појава, процеса и догађаја. То се првенствено односи на сложеност односа туризма и простора као његовог оквира (Stanković i Pavlović, 2006).

Развој туризма на знатним просторствима наше планете, без обзира на њихову површину, разноврсност и сложеност, треба да буде такав да омогућава складне односе, догађаје и објекте у простору. „Али склад може постојати само ондје где постоји изједначеност и гдје се на најбољи начин допуњују друштво, привреда, човјеков околиш и држава; где је привреда поново уграђена у друштвене односе, а не обрнуто, гдје је, дакле привреда поново у служби човјека и друштва; гдје је одржавање нетакнуте природе обавезна дужност, а онај тко се о то огријеши кажњава се једнако строго као и било који други зликовац који уништава живот; гдје држава, напокон, мора бринути о повољним претпоставкама и оквирним увјетима, без којих не може бити новог склада. Значи опет више децентрализације него концентрације привреде; опет више битака него пробитака у друштвеним и људским вриједносним ставовима; опет више освртања на исцрпљеност природних богатстава умјесто искоришћавања. Опет више федерализма него централизма у државној политици. Међутим, систем се неће сам од себе измјенити и ускладити у том смислу” (Kirpendorf, 1986). Човек, као покретач свега у животу, самим тим и у туризму, и друштво којем припада, носиоци су бројних активности, посебно економских и друштвених делатности у оквирима привреде и туризма. Због тога се морају предузимати праве и благовремене акције, мора размишљати правовремено, креативније и делотворније, јер без здраве животне средине и простора проверених природних и антропогених туристичких вредности, нема правих друштвених и економских ефеката туристичке делатности.

Сл. 1. Приобаље Палићког језера, хортикултура у функцији туризма (стр. 185)

У све обимнијој и све разноврснијој литератури из домена туристичке иницијативе и туристичке рецептиве, тј. о местима и просторима у којима се формира туристичка потреба (градска насеља, индустријски центри и регије, рударски басени), и просторима у којима се она разрешава (бање, планинска и приморска места, ловишта, археолошки локалитети, споменички комплекси, локалитети туристичких манифестација, сеоска насеља), исказани су бројни примери добре и лоше туристичке валоризације простора. Констатује се да је туризам својеврстан показатељ привредног, друштвеног и културног нивоа и животног стандарда становништва, као и навика и потреба људи за туристичким кретањима. Из тога проистиче закључак да је савремени туризам делатност високог степена мултипликације, јер задире у више сфера човекове, људске и опште друштвене заједнице, без обзира да ли је реч о иницијативи или рецептиви (Ћомић, 1988). Како је туризам за бројне центре, регије и земље, посебно значајан, директно и индиректно се третира у уређењу, опремању и валоризацији простора, законодавству, просторном планирању, друштвеном планирању, здравству, социјалној политици, саобраћају, пасошким и царинским пословима, заштити животне средине и културног наслеђа, школовању и запошљавању кадрова, инвестиционом улагању у обнову постојећих и изградњу нових објеката и сл. (Stanković, 2016).

Загађени и санатогени простори

У процесу изучавања развоја туризма, посебно на плану формирања туристичких потреба, наука је дефинисала две врсте простора – морбидни и санатогени. По правилу туристичке потребе, посебно рекреативне, здравствене и излетничке, формирају се на простору угрожених основних животних услова, воде, климе и вегетације. Исте се разрешавају у простору изворне или добро очуване и заштићене природе и културног наслеђа у њој. Из тога се може извести закључак да у колико су разлике између морбидних и санатогених простора веће, утолико су туристичка кретања масовнија и учесталија. Наравно, за свеукупни развој привреде и побољшања услова живота, без обзира на туризам, разлике између првих и других простора не треба повећавати, већ животну средину штити и унапређивати увек, свуда и на најбољи могући начин. Туризам и заштита простора морају се третирати, не парцијално и повремено, већ јединствено, комплементарно и на дужи рок, јер развој једне категорије на рачун друге води продубљавању несклада и нарушавању основних, вековима успостављаних, биотских и абиотских, еколошких односа и процеса.

За савремени, све масовнији, домаћи и инострани, широко обухватан туризам, потребно је све више простора. За разрешавање туристичких потреба значајне су одговарајуће природне и антропогене вредности, са наглашеним атрибутима привлачности. Природне и антропогене туристичке вредности постоје независно од туризма, али прави значај добијају туристичком валоризацијом, јер се на тај начин проширује поље људских и друштвених делатности. Туризму је потребан простор посебних квалитета и квантитета. То значи да се он не може развијати свуда и увек. „Квалитетан простор и околина туристичких подручја чине саставни део продаје туристичких услуга унаточ томе што они нису власништво поједине привредне организације, већ припадају друштву у целини. Из тога произилази обавеза да туристичка привреда у властитом интересу а и ради тога да друштву компензира корист који има од продаје простора, подузме све да се основне квалитете простора и околине сачувају а туристичка изградња на најбољи начин уклопи у околину” (Гашпаревић Ф. 1977).

Већ више деценија, код нас и у свету, посебно у економски развијеним регијама и земљама, туризам се уважава као променљива и дуготрајна социјална, културна и економски значајна делатност. Све више, и све чешће, на локалном, регионалном, интеррегионалном, националном и међународном нивоу, изучавају се услови за развој туризма и на одговарајући начин валоризује простор богат природним и створеним вредностима које имају један или више атрибута туристичке привлачности. Природне и створене (антропогене) вредности чине простор специфичним. Тамо где се он одликује изворном, или добро заштићеном, природом и непоновљивим археолошким локалитетима, споменицима и спомен комплексима, одвија се одговарајући промет туриста и остварују мањи или већи економски, социјални и друштвени ефекти. У том смислу посебно су значајне бројне акције, пројекти, препоруке и сугестије националних и светских институција из домена туризма, заштите животне средине, путовања, одмора, здравства, спорта, културних манифестација и презентације, локалних и регионалних традиционалних и савремених, етнолошких и гастрономских специфичности.

Бавећи се савременим туризмом, немачки социолог Јост Крипендорф, се поред осталог, залаже за ново схватање туризма, коришћења слободног времена и путо-

вања. Против је униформности туристичке понуде, јер схвата да је простор веома разноврстан, традиционална култура специфична, домаће и локално важније од терестричког и униформног. Закључује да би „Било добро кад би људи из туристичких одредшта показивали више одмјерене самосвијести и омогућили туристима приступ до богатства њихових култура. Многи разлози говоре за такву политику. Ту нису на послједњем мјесту и боље тржишне могућности. Теорија учи да су на туристичком тржишту посебно успјешни они производи који се својим изгледом не могу заменити другима, коју посједују јединствену продајну понуду, те одударају од других. У међународном туристичком послу, у којем је све слично једно другом, то је, што даље то више, нужно. А да се не спомиње како већи дио привредне користи остаје туристичким подручју, ако се може искористити оно што ту постоји, мјесто да се све углавном увози” (Kripendorf, 1986).

Неке особености простора

Простор наше планете одликује се бројним специфичностима које одређују основе људског живота и његове у свеобухватну делатност. Предмет је проучавања бројних научних дисциплина за потребе оперативе у смислу сврсисходног коришћења постојећих потенцијала водених и копнених површина, које се прожимају на различите начине. Две трећине Земље покривају океани и мора, тј. већа и мања водена пространства. Она својом површином, запремином, физичким и хемијским карактеристикама, одређују низ животних особености копна, које чини једну трећину површине наше планете, која је гушће и ређе насељена и по низу особености специфична. Наука је упознала бројне особености водених и копнених пространства Земље и исте мора рационално користи на различите начине. То значи и за потребе савременог домаћег и иностраног туризма, који је изразито просторна појава.

Са општег, просторно планерског и туристичког аспекта, простор је вишедимензионалан. Има географску дужину, географску ширину, површину, релативну висину, апсолутну висину, запремину, прошлост, садашњост и будућност. Географски се испољава као океански, морски, приморски, острвски, језерски, пријезерски, речни и сл. Испољава се као долињски и котлински, клисураст и кањонаст, субпланински и планински, тектонски, вулкански, еолски, флувијалан и абразион. Углавном је површински, али је на примеру пећина и јама крашких терена, подземан. Осојан је и присојан, посебно на планинама, што је од значаја за изградњу објеката за смештај (присојне експозиције) и терена за зимске спортове (осојне експозиције). Препознаје се по сликовима река, али и језерима, појезерјима, мочварама и појавом бројних и разноврсних извора, од којих они са минералном, термалном и термоминералном водом, чине основу здравствено-лечилишног и рекреативног бањског туризма. Ливадски је, пашњачки, али и пустињски, степски, савански, као и шумски, са више типова и врста дрвећа и састојина. И микроклиматски је веома разноврстан, што је од интереса за савремени туризам, јер је клима стимулативна и седативна и има одговарајућу туристичку вредност, која се исказује кроз климатотерапију. Климат се дефинише се као тропски или екваторијални, суптропски, умерени, субполарни и поларни, приморски и континентални, са сазнањем да су туристи доспели до простора свих набројаних категорија климе. Простор наше планете има значајне хумидне (влажне) и аридне (суве) предеоне целине. Реч је и о екумени, субекумени и анекумени, тј. стално, привремено и ненасељеном простору. Значајне површине простора чине руралне (аграр-

не, сеоске) и урбане (градске) насеобине, и у вези са тим су аграрни, рударски, индустријски, саобраћајни, али и туристички комплекси.

Процеси у простору, и времену, наше планете су природни и друштвени. Испољавају се спонтано и организовано. Могу бити тренутни, повремени, периодски и стални, краткотрајни и дуготрајни, неконтролисани и контролисани, стваралачки и деструктивни, историјски и савремени, познати и непознати, предвидиви и непредвидиви, једносмерни и вишесмерни, лакше и теже решиви. Животна средина се одликује сложеностју веза бројних елемената, динамичностју која проистиче из свеопштег кретања природних појава и човека у њима, лакшом и тежом предвидивошћу постојећих процеса и промена у развоју живих система и њихових односа према неживој природи, хијерархичностју која се успоставља током времена, као и неравномерним односима у простору и времену, али и конфликтним односима у случају већег броја интересената за истим простором. На међу се као зонални и азонални, локални, регионални, интеррегионални и терестрички. Простор дефинишу бројне директне, индиректне и повратне спреге, као унутар мањих целина, тако и у односу на човека и свеукупну људску делатност, у којој туризам, као потрошач простора, има низ специфичности. Најистакнутија је, да он, као неке друге делатности, није трајан потрошач простора. Од значаја су бројни елементи и примери спајања и прожимања, спајања, одвајања и изоловања у простору, као и његове особености контакта, транзита, ширења појава и процеса од центра ка периферији и сажимања са периферије ка центру. Уз све то, бројне миграције живог света у простору још увек нису до краја изучене и објашњене, што животну средину Земље чини специфичном, јединственом, уникалном, у космосу које човечанство познаје (Јовановић, 2020).

Разноврсност животних услова

Посебно су интересантни ставови о разноврсности животних услова у простору, који су веома променљиви. У простору се дешавају сталне акције и реакције, од којих су многе споре, тешко сагледиве, али сталне. При томе животно станиште, или биотоп, са својим непосредним окружењем, чини целину вишег реда, тј. биоценозу или животну заједницу. Реч је о организованом природном систему, који се заснива на током дугог времена успостављаних односа и процеса. То је динамична категорија која зависи од биотских и абиотских фактора, тј. сложености односа живе и неживе природе у простору, при чему само зелене биљке из неорганске материје стварају органску материју, која је основа исхране живог света наше планете. У вези с тим је екосистем као највиша синтеза у екологији. „Биосфера представља најпотпунију еколошку стварност на Земљи и обухвата целокупни живи свет наше планете и њиме насељени простор. Биосфера састављена од непрегледног мозаика екосистема, представља џиновску целину у којој се у пуној мери остварује јединство живе и неживе природе” (Stanković, 1933). При томе је од значаја чињеница да човек није пасиван у односу на природу, из које узима све што му је потребно за рад и живот. То значи да је он веома значајан фактор активног деловања на непосредно и посредно окружење, на простор, и у вези с тим, сноси највећу одговорност за његову заштиту и валоризацију.

Сл. 2. Законом заштићен манастирски комплекс Милешева (стр. 189)

Заштита и савремена валоризација простора, како за опште потребе, тако и за савремени туризам, веома су сложене и захтевне делатности. Научна истраживања је потребно усмеравати ка оперативи и на тај начин их потврђивати у свој својој оправданости и успешности. „У животној стварности простор се представља као територијална јединица државе, земље, покрајине, области, среза, специјалног подручја, региона и комуне. То је енергетски захват у оно што се сматра бесконачним, а што се као такво не може тачно ни представити. Проблем се за нас поставља овако: како омогућити најцелисходније, свесно и сигурно сналажење у свим видо-вима просторних целина и јединица и то на крајње безобзиран начин, својствен човеку XX века. Сврха је притом: смишљено извођење разних људских делатности у њима. У тим омеђеним просторним оквирима постоји свестрано распрострањавање свих честица живе и неживе материје, али на начин који је сагледив и подлеже контроли. Такво залажење у проблеме доводи до разних духовних збивања. Упоредо са простором и време игра своју одређену и одсудну улогу у сваком човековом деловању. Време је, према томе, неодвојиво од простора” (Dobrović, 2017).

Делатност светског значаја

Мало је делатности у свету, које су се, између два светска рата, а нарочито после Другог светског рата, развијале тако брзо као домаћи и инострани туризам и просторно шириле до несхватљивих граница. Статистички подаци, који се односе на светски ниво, показују да се број туриста између 1950. и 1960. године увећавао по годишњој стопи од 10,9 %, а између 1961. и 1965. године по стопи од 10,2 %. У периоду између 1965. и 1970. године, проценат годишњег раста броја туриста износио је 6,5 и до 1980. године варирао између 5,5 и 5,4, што је била потврда стабилног пословања туристичке рецептиве.

У периоду од 1980. до 2008. године тренд раста туристичког промета у свету износио је 3,0 % до 3,5 %. Иза тога, све до 2002. године, стабилизовао се на 4 % годишњег раста, који је појавом пандемије короне прекинут. Промет туриста у свету 2020. године био је 74 % мањи од оног из 2019. године, када је било више од 1.500 милиона туриста. Туристичка рецептива је због тога изгубила 1.300 милијарди долара. Време је показало да туризам учествује са 6 % у вредности светског извора роба, 30 % вредности услуга и достиже 15 % народног производа. У савременом домаћем и међународном туризму данас учествује неколико милијарди људи, дајући посебна обележја туристичкој иницијативи, саобраћају и туристичкој рецептиви. Подаци светске туристичке организације, јасно потврђују значај туризма, али и велику зависност истог од непредвидивих догађаја, посебно пандемија и ратова.

Таб. 1. Број страних туриста у свету у милионима

Година	Број туриста	Година	Број туриста
1970.	166	1995.	534
1975.	222	2000.	661
1980.	284	2005.	808
1985.	238	2010.	937
1990.	456	2015.	1.200

Стање у Србији у неким показатељима развоја туризма одступа од светског, што је последица низа друштвених, политичких и економских догађаја и промена. Као саставница некадашње Југославије, јасно је заостајала за приморским републикама у изградњи рецептивне материјалне базе туризма и саобраћајне инфраструктуре.

Стање се, на боље мења после осамостаљивања и новог приступа свеукупној привреди, у смислу улагања страног капитала у неколико важних привредних сектора, као и у изградњу саобраћајница и приватизацију низа објеката од значаја за туризам (Stanković i Gajić, 2019).

Tab. 2. Туристи и ноћења у Србији

Година	Д о м а ћ и		Страни	
	Туристи	Ноћења	Туристи	Ноћења
1955.	988.000	2.805.000	60.000	175.000
1965.	2.147.000	6.844.000	477.000	1.303.000
1970.	2.636.000	6.540.000	687.000	1.136.000
1975.	3.179.000	8.586.000	842.000	1.381.000
1980.	3.460.000	10.562.000	868.000	1.468.000
1985.	3.899.000	12.424.000	847.000	1.473.000
1990.	3.060.000	10.202.000	881.000	1.468.000
1995.	2.228.000	7.481.000	204.000	644.000
2000.	2.003.000	7.265.000	165.398	430.665
2005.	1.536.000	5.507.000	452.679	991.748
2010.	1.317.916	4.961.359	682.681	1.452.156
2015.	1.304.944	4.242.179	1.132.221	2.409.680
2020.	1.374.310	4.936.732	445.711	1.264.558

Током времена, са аспекта савременог живота, посебно са аспекта туризма, издвајају се иницијативни и рецептивни туристички простори, места, регије и читаве пределе целине. Увидом у постојеће стање, не рачунајући године пандемије короне, стиче се утисак да су домаћи и страни туристи освојили готово све делове Земље и у многим од њих условили бројне, до недавно непознате, појаве, процесе и догађаје. Туристичка оператива развија се брже од науке која прати савремене промене и доноси сврсисходна, научно основана и апликативно изводљива решења, развоја туризма по мери човека, са никаквим, или минималним, штетним последицама по животну средину. Једном угрожени елементи животне средине, од значаја за туризам, тешко је вратити у првобитно стање, што значи да се оквири туристичких кретања у случају неадекватног односа човека и друштва према простору, сужавају, до искључивања. Ако нема довољно изворног и адекватно заштићеног и унапређеног простора, сужава се оквир туристичких кретања, нема проширене репродукције ни већег уписа прихода од туризма у трговинском и платном билансу туристичког места, туристичке регије и туристичке земље (Stanković, 2003).

Туризам као катализатор простора

На развој домаћег и иностраног туризма, код нас и у свету, на посебан начин утичу бројни и све сложенији односи и процеси у животној средини, тј. између њених морбидних и санатогених простора. Јасно је да се рекреативне и здравствене потребе људи формирају у местима сталног боравка и рада, посебно у великим градовима и рударско-индустријским регијама. Уколико су разлике између морбидних и слободних делова простора веће, утолико су туристичка кретања интензивнија. Такве потребе се разрешавају у просторима санатогених особености, тј. на језерима, рекама, морима, планинама, националним парковима, бањским и климатским центрима са стимулативном и седативном климом.

Чини се, да се може извести закључак, да уколико су разлике између наведених делова животне средине веће, утолико су туристичка кретања учесталија и масовнија, под условом да становништво има довољно материјалних средстава, потреба и

навика, да учествује у туристичким кретањима. Наравно, за даљи развој туризма не треба повећавати животне различитости и условљености између загађених и санатогених простора, већ исте треба унапређивати у целини, свуда и увек, утолико пре што прекомеран, неорганизован и неконтролисан туристички промет може бити негација сама себи. Примера за такво стање има код нас и у свету, посебно када су у питању локалној средини, станишту и ареалу, традицији, времену и туристичкој потражњи, непримерена и нефункционална изградња рецептивних капацитета, посебно хотела и туристичких насеља (Stanković, 2003).

Савремени туризам представља својеврсну спону између руралних, урбаних и индустријско-рударских центара и локалитета, регија и земаља са изворном или добро заштићеном животном средином. Бројним одликама туризам се испољава као својеврстан катализатор простора и доприноси успостављању, развоју и одржавању комплементарности два различита стања живе и неживе природе у простору. За потребе туризма нису довољни само законом заштићене предеоне целине у смислу резервата, природних и националних паркова, са раритетима, ендемитима и реликтним врстама живог света, али и јединственим споменицима и спомен комплексима, који су неумноживи и непреносиви. Туризам захвата много више простора, јер се већ више деценија испољава као општа земаљска појава и делатност од значаја за иницијативу и рецептиву. „За разлику од других делатности, туризам не изискује простор само у класичном смислу, као подлогу за рад и производњу, већ туризам тражи квалитетан, очуван и атрактиван простор. У тој констатацији крију се многи проблеми туристичког развоја великог броја земаља у свету. Често се поставља питање како употребити квалитетан простор (односно атрактивну животну средину), којом располажу поједине земље, поготово када се зна да је релативно мало таквог простора, као и да друге активности истовремено претендују на такав квалитетан простор. Усклађивање развоја туризма и других делатности на таквом простору један је од основних задатака реализације концепта одрживог развоја као парадигме материјалног и друштвеног развоја човечанства у 21. веку” (Jovićić, 2020).

Туризам је велики и својеврстан потрошач простора, али за разлику од неких других делатности, није трајан потрошач животне средине, нити битније, у смислу штетније, мења њене основне, временом успостављане, одлике и границе станишта, ареала и биоценоза, тј. еколошке односе и процесе. Уз то, тамо где је заснован на добрим еколошким основама, није предимензиониран а довољно комплементаран са капацитетима простора и традицијом, доприноси унапређењу животне средине. Туристичке потребе градског и сеоског становништва формирају се у местима сталног становања и разрешавају на туристичким путовањима, у туристичким центрима, регијама и земљама. Рекреативне, здравствене, васпитне, образовне, интерперсоналне, и друге туристичке потребе, формирају се независно од постојања природних и антропогених туристичких вредности у одговарајућим предеоним целинама, али се без ових не могу разрешавати. Овакве особине условљености (комплементарности) простора и туризма од великог су значаја за центре, регије и земље туристичке иницијативе и туристичке рецептиве и то подједнако за домаћи и инострани, сезонски и целогодишњи туризам. Исти јавља у сфери материјалне потрошње, као последица повременог и привременог одласка из места сталног боравка и рада у туристичка места, регије и земље.

Здрава животна средина, тј. квалитетан простор туристичких центара, регија и земаља, вишеструко је значајна за формирање, пласман туристичко-угоститељских услуга, без обзира да ли припадају приватном или државном сектору. Упоредо са тим испољава се потреба обавезе туристичке рецептиве да штити и унапређује простор, као и да део остварених прихода, по основу туризма, улаже у заштиту, уређење и унапређење живе и неживе природе, на основу чијих особености привређује. При свему томе од посебног значаја је изградња смештајних и инфраструктурних објеката у местима, регијама и земљама туристичке понуде, која мора бити усклађена са традицијом, локалним материјалима, природним окружењем, потражњом на туристичком тржишту, врстама туризма и временом сезонског и целогодишњег пословања. Предимензионирани, времену и простору неприлагођени објекти, представљају негацију сами себи. Примера за то има у свету и у нашој земљи.

Сл. 3. Објекат Дијамантско брдо на Дивчибарама (стр. 192)

Као резултат привремене промене места боравка, тј. одласка из домицила у туристичко место, туристичку регију или туристичку земљу, туризам се испољава као део материјалне потрошње, што га чини значајним са аспекта туристичке рецептиве, посебно у сфери иностраног туризма, тј. девизног пословања. У том смислу има аутора који јасно указују да квалитетан, изворан или сврсисходно заштићен, унапређен и туристима презентирани простор, представља саставни део презентације и продаје туристичко-угоститељских и саобраћајних услуга и доприноси побољшању трговинског и платног биланса туристичког места, регије и земље. „Из тог произилази обавеза да туристичка привреда у властитом интересу а и ради тога да друштву компензира корист коју има од продаје простора, подумне све да се основне квалитете простора и околине сачувају а туристичка изградња на најбољи начин уклопи у околину” (Gašparević, 1977). То је значајно за територијално ширење туризма, обим туристичког промета, обогаћивање садржаја туристичког боравка, његово продужење у одређеном месту, формирање цена услуга и сл.

Савремени рецептивни туризам остварује одговарајуће приходе валоризацијом простота, односно, појединих или свеукупних његових елемената. У том смислу мора се третирати и као део материјалних извора за заштиту простора, јер исти представља туристичку вредност само ако је изворан, добро заштићен, уређен и усклађен за туристичком потражњом. Као простор није основа само развоја туризма, већ целокупне привредне делатности, и још више основа побољшања, квалитета живота домицилног становништва и туриста, мора се свеобухватно научно анализирати, штитити и презентовати. Туризам је сложена и слојевита делатност која, валоризује неке објекте и елементе животне средине (пећине, пешчане плаже, залазак Сунца, водопаде, планинске врхове, истакнуте видиковце, мочваре, снежни покривач, планински ваздух, фатаморгану) који нису од интереса за бројне друге делатности. На тај начин туризам проширује просторну основу привређивања и отварања радних места, што је од значаја не само за локалну рецептивну средину, већ и знатно шире.

Активна заштита простора

Природа наше планете није у свему, свуда и у потпуности прилагођена свим виталним потребама човека и људског друштва. Човек није једина жива појава на Земљи, али је, током еволуције, издејствовао приоритетан положај и својеврсно право да

располаже простором, да га користи и да исти прилагођава својим животним потребама, у које спадају и туристичке. Природа, тј. животна средине и људска популација чине основу просторног система наше планете. Исти има првостепено и стимулативно дејство, условљеност и развој, бројних људских активности у које, овом приликом, убрајамо и разрешавање свеукупних туристичких потреба. Акције заштите и валоризације простора, без обзира на његову основну намену, код нас и у свету су бројне и разноврсне. Реч о глобалном проблему који се третира на више нивоа, почев од локалног до светског. Заштита простора и развој туризма нису ствар појединачна и специјализованих друштвених, државних и привредних организација. На заштити, уређењу и унапређењу животног простора, мора се ангажовати читаво друштвена заједница. Изворно очуван и адекватно заштићен и презентован простор, основа је побољшања квалитета живота, самим тим и обима домаћег и иностраног туристичког промета.

Временом се испоставила чињеница да се заштити, уређењу и унапређењу животног простора мора прилазити са основа концепције активне заштите, јер иста даје добре резултате. Комплементарна је са постулатима о води као најраширенијој материји на Земљи, која је основа живота. Активна заштита животне средине у потпуности је сагласна са концепцијом интегралне заштита простора, која се научно и апликативно развија од средине прошлог века, на иницијативу, и уз подршку, значајних светских институција. Реч је о значају очувања и унапређења животне средине наше планете у целини, тј. о решавању постојећих глобалних проблема и успостављању праве еколошке равнотеже у простору, а на основама законитости функционисања водених и копнених екосистема, тј. свих сфера наше планете, односно климе, хидрографије, рељефа, биљног и животињског света, са низом односа и веза са неживом природом, људском делатношћу и значају створених вредности. Уважавајући, у научним и апликативним истраживањима и оперативним захватима, примењивати начела концепције активне заштите животне средине, значи широко обухватати проблеме, исте комплексно решавати, уграђивати у одговарајуће законодавство, поступке истраживања и квалитет радова на терену, али и у туризам, образовање, васпитање и свакодневно понашање човека и друштва (Krstić, 1982).

Сл. 4. Законом заштићена Засавица, средиште еко-туризма (стр. 194)

Научне поставке концепције активне заштите простора, и апликативне делатности на терену, омогућују трајно очување изворности животне средине, што је од посебног значаја за туристичку валоризацију и презентацију постојећих природних и антропогених вредности. Широка по свом захвату појава, процеса и проблема, концепција активне заштите животне средине мора бити комплементарна за законодавством из домена савремене екологије, просторног планирања, водoprивреде, али и васпитања и образовања. За потребе праксе неки елементи животне средине често се третирају појединачно, што није у потпуној сагласности са јединством живе и неживе природе, тј. животне средине, која има своје ритмове развоја, еволутивне токове, одговарајуће циклусе, потенцијалне корелативне односе између одговарајућих појава, времена и догађаја, процеса и елемената. Недопустиво је, како научно, тако и апликативно третирање и захватање појединачних елемената животне средине, до те мере, и у толиком обиму, да се поремети еколошка равнотежа станишта, ареала и биоценоза и изазову непознате, нежељене ланчане реакције, тј. негативне појаве и процеси (Perišić, 1985).

Савремену заштиту простора и развој туризма у њему, не треба третирати и схватати као да су ствар и интерес само појединаца и специјализованих друштвених, професионалних и државних институција, јер се јасно намеће чињеница да је на тим пословима потребно ангажовање читаве друштвене заједнице. То се односи како на опште акције заштите простора, тако и за потребе туризма, и на заштиту истог од предимензионираног, простору и времену неприлагођеног туристичког промета. Заштићен, и на прави начин валоризован простор, основа је правог квалитета живота домицилног становништва и основа формирања сврсисходне понуде за све бројније и разноврсније захтеве туриста. На све то, мора се указивати на реалне туристичке капацитете одређеног простора, како би се избегавала сатурација, коју условљава прекобројност туриста, која није усклађена са временом и основним еколошким, тј. реалним капацитетом одговарајућих предеоних целина, без обзира да ли су исте законом заштићене или не. Посебно се, увек и свуда, мора уважавати еколошка валенца, тј. стања на терену које не ремети основне услове опстанка живе и неживе природе од интереса за туризам и напредак друштва уопште.

Заштиту простора, како за опште друштвене потребе, тако и за све масовнији и разноврснији, домаћи и инострани туризам, није могуће сводити на заштиту и валоризацију поједних природних елемената, објеката и предеоних целина. Простор је потребно штитити и валоризовати у целини, сразмерно његовим основним особеностима и квалитетима. Туризам јасно утиче на дисперзију кретања људи из домицила ка туристички привлачним местима и то утолико обимније и учесталије, уколико је туристичка понуда богатија, а простор изворан, добро заштићен, унапређен, на прави начин туристички опремљен и димензиониран. Ако поједине предеоне целине и објекти у њима, не могу разрешити бројне туристичке потребе, потребно их је на адекватан начин комплементарно доводити у везу са туристичком потражњом. Сасвим је сигурно да сви законом заштићени простори нису у могућности да задовоље растућу туристичку потражњу. Туризмом се морају валоризовати пространије целине, које иако немају статус законске заштите, морају бити високо еколошког стандарда. Туристи увек траже више простора, траже нове просторе и тиме проширују основу привређивања рецептиве (Stanković, 2022).

Апликативне акције заштите простора за потребе домицилног становништва и туриста, није потребно сводити на конзервацију природних и споменичких комплекса, знаменитих места, реликтних и ендемских биљних и животињских врста, као и неумноживих и непреносивих антропогених творевина са атрибутима туристичке привлачности. Заштита, уређење и унапређење простора, како за опште друштвене и привредне потребе, тако и за домаћи и страни туризам, морају бити тако научно основане и апликативно изводљиве, да у оптималној мери служе свеукупним виталним потребама човека и друштва, локалној и широј заједници, земљи у целини и то не само за садашње генерације и тренутне потребе, већ и за будућност. При томе није пожељно изазивати велике промене вековима успостављаних процеса, тј. простор мењати до те мере да се изворно, првобитно стање не препознаје.

Уређење простора за потребе туризма треба концептирати и изводити у складу савремених научних сазнања, техника, технологија и метода рада. Уређење простора мора бити у сагласности са природним законитостима, еколошким односима, еколошком валенцом и традицијом, уз примену, научно потврђених и проверених истина и оправданих апликативних акција на терену. Чини се, да савремена прива-

тизација простора, уз пренамену површина, на пример, аграрног у грађевински, изазива низ нежељених последица по животну средину. „У интересу туризма приватизација простора указује на облик доминације и хијерархизираности. Начин валоризације простора је напосто гола стварност друштва, реалитет пред којим уступају документи, декларације, закони итд.“ (Pavić, 1979). Примера за наведено има у нашој земљи и свету и, наравно, не служе на добробит ни друштву ни туризму.

Природа, као оквир живота, самим тим и свеобухватних туристичких кретања, може постојати сама за себе, али није изолована. Са руралним и урбаним простором чини јединствену целину, са бројним разноврсностима, комплементарностима и елементима еволуције. Како је туризам својеврстан катализатор између места сталног боравка и туристичких места и регија, јасно указује на нераскидивост, бројност и условљеност, директних, индиректних и повратних, тренутних, повремених и трајних веза у простору. Неоспорно је да су односи између човека и људског друштва и простора, који настајује, природни и друштвени. Спадају у домен мултидисциплинарних и интердисциплинарних научних истраживања и одговарајућих примењивих акција на терену. У вези с тим стање је потребно редовно пратити и методе истраживања унапређивати, применом савремене науке, технике и технолошких поступака. „Проблем регулисања односа у систему човек – животна средина, што конкретно значи научно засновано, практично изводљиво, рационално и оптимално, истовремено друштвено сврсисходно регулисање односа између човека, друштва, људских активности и природе – представља, у првом реду, историјски изведену категорију, дакле, појаву условљену развојем људског друштва и огромним размахом људског деловања на околну природу“ (Radovanović, 1997).

Научна сазнања, да је употреба простора значајан показатељ друштвених односа и законодавне активности, су за посебно уважавање. То, поред осталог, указује да је, увек и свуда, потребно избегавати, апстраховати, и на најмању могућу меру сводити, неадекватну заштиту и валоризацију простора, као и промену његове основне намене. Чињеница је да колизиони односи више заинтересованих појединаца, институција и организација за једном истом локацијом или ширим простором, воде ка нерационалном односу према животној средини, коришћењу и штетности, која се, често, не може одмах сагледати. Компаративним и широко обухватним анализама економских и друштвених ефеката, потребно је изналазити права решења о намени простора и његовој валоризацији, при чему се предности морају давати приоритетним и простору примереним делатностима. Када је у питању развој туризма, простор са одговарајућим туристичким вредностима и атрибутима привлачности, не сме се третирати као роба у класичном економском смислу, тј. роба – новац. Вредност низа природних туристичких вредности није могуће новцем исказати, јер у исте није уложен одговарајући рад. Много тога важи и за антропогене туристичке вредности, које често није могуће исказивати кроз новац и тржиште. Од интереса је чињеница да су, како у свету, тако и код нас, веома наглашени процеси урбанизације и глобализације, који поред низа позитивних, изазивају и бројне негативне ефекте. Многи од тих директно и индиректно утичу на стање и даљи развој домаћег и иностраног туризма.

Сл. 5. Археолошки локалитет Феликс Ромулијана, јединствен те врсте у Србији (стр. 197)

Савремену заштиту простора, за развој домаћег и иностраног туризма, не треба схватати као процес рестриктивног значаја, који повремено и последично прати

развој туризма и свеукупну људску делатност. Заштита, очување и унапређење простора мора представљати посебан вид и начин просторног, друштвеног и економског планирања, као основе која претходи развоју. На овако постављеној основи стварају се повољни услови уносног привређивања по основу пласмана туристичких роба услуга. Наравно, заштита и валоризација простора за потребе туризма, није крајње контрасна и другачија од заштите за опште потребе привреде и друштва. Специфичност је само у томе што за разлику од рударства, индустрије, пољопривреде и неких других делатности, које могу опстати и поред извесних загађења животне средине, туризам тражи добро очуван и на прави начин заштићен простор.

Научна и оперативна истраживања, тј. примена концепције активне заштите животне средине, са гранских, уских и интегралних, ширих аспеката, потребно је усаглашавати са постојећом друштвеном, политичком и економском стварношћу. Такав приступ проблему захтева да се аналитички и критички усвајају увезене теорије и схватања, апстрахују њихове идеолошке основе и намере. Без обзира што у просторном планирању и уређењу животне средине постоје дуго уважавани и у многим срединама прихваћени постулати, чињеница је да свака акција заштите и уређења простора, обилује специфичностима које проистичу из географског положаја, прошлости, традиције, савремене организације друштва и његових планова општег напретка.

© 2023 Serbian Geographical Society, Belgrade, Serbia.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Serbia.

Литература (погледати у енглеској верзији текста)